

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT SIYOSATINI OPTIMALLASHTIRISH VA KREDITLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH (ATB «O‘ZSANOATQURILISHBANK» MISOLIDA)

Ne'matov Sardor Ahror o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarining kredit siyosati va kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida "O'zsanoatqurilishbank" ATB misolida bank kredit siyosatining mazmuni, uning shakllanish omillari hamda kredit portfelini boshqarish mexanizmlari o'rganilgan. Shuningdek, kredit risklarini kamaytirish, kreditlash jarayonida zamonaviy bank texnologiyalarini qo'llash va mijozlar bilan ishlash samaradorligini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari asosida tijorat banklarida kreditlash amaliyotini yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, kredit siyosati, kreditlash amaliyoti, kredit portfeli, kredit risklari, bank faoliyati, moliyaviy barqarorlik, "O'zsanoatqurilishbank" ATB

Abstract

This article analyzes the credit policy of commercial banks and the ways to improve lending practices. Based on the case study of O'zsanoatqurilishbank JSCB, the study examines the essence of bank credit policy, the factors influencing its formation, and mechanisms for managing the loan portfolio. Special attention is paid to reducing credit risks, applying modern banking technologies in the lending process, and improving the efficiency of customer relationship management. Based on the results of the research, scientific and practical conclusions and recommendations aimed at improving lending practices in commercial banks have been developed.

Keywords: commercial banks, credit policy, lending practices, loan portfolio, credit risk, banking activity, financial stability, O'zsanoatqurilishbank JSCB

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim moliyaviy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Banklar tomonidan amalga oshiriladigan kreditlash jarayoni real sektorni moliyalashtirish, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish va aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tijorat banklarida kredit siyosatini samarali tashkil etish va kreditlash amaliyotini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida bank tizimini modernizatsiya qilish va kreditlash mexanizmlarini bozor tamoyillari asosida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish, kredit risklarini kamaytirish va banklar moliyaviy barqarorligini mustahkamlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Mazkur hujjatda kreditlash jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish va bank faoliyatida samaradorlikni oshirish muhim yo'nalishlardan biri etib qayd etilgan. Markaziy bankning rasmiy statistik ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston bank tizimida kreditlash hajmi so'nggi yillarda barqaror o'sish tendensiyasiga ega. Jumladan, 2024-yil 1-yanvar holatiga jami kredit portfeli 474 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yil 1-yanvar holatiga kelib ushbu ko'rsatkich 533 trillion so'mga yetgan. 2026-yil boshida esa bank tizimidagi kredit portfeli hajmi 604 trillion so'mni tashkil etib, bir yil davomida qariyb 13 foizga oshgan. Mazkur holat bank kreditlarining iqtisodiyotdagi ahamiyati tobora ortib borayotganidan dalolat beradi.

Biroq kreditlash hajmining o'sishi bilan bir qatorda kredit risklari va muammoli kreditlar masalasi ham dolzarbligicha qolmoqda. 2025-yil boshida bank tizimida muammoli kreditlar ulushi jami kredit portfelinin 4 foizini tashkil etgan. Bu esa tijorat banklarida kredit ajratish jarayonida qarz oluvchilarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish, kredit monitoringini kuchaytirish va kredit portfelini samarali boshqarish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotda tijorat banklarining kredit siyosati va kreditlash amaliyotini takomillashtirish masalalari "O'zsanoatqurilishbank" ATB misolida o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi bank kredit siyosatini shakllantirish va amalga oshirish jarayonini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda kreditlash samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari tijorat banklarida kredit siyosatini takomillashtirish va bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, tijorat banklarida kredit siyosatini shakllantirish jarayoni makroiqtisodiy omillar, pul-kredit siyosati yo'nalishlari hamda moliya bozorida umumiy holat bilan chambarchas bog'liqdir. Inflyatsiya darajasi, Markaziy bankning asosiy stavkasi, valyuta bozori barqarorligi va iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanish sur'atlari kredit resurslarining qiymati hamda ulardan foydalanish shartlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois kredit siyosatini ishlab chiqishda ushbu omillarni inobatga olish bank aktivlari sifati va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kreditlash amaliyotida tarmoqlar kesimida differensial yondashuvni qo'llash ham dolzarb hisoblanadi. Iqtisodiyotning sanoat, qurilish, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasi o'ziga xos moliyaviy xususiyatlarga ega bo'lib, ushbu tarmoqlarda kredit qaytaruvchanligi va risk darajasi bir-biridan farq qiladi. Shu sababli tijorat

banklari kredit siyosatini ishlab chiqishda tarmoqlar bo'yicha risklarni baholash, kredit shartlarini moslashtirish va resurslarni maqbul joylashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratishi lozim.

Kredit ta'minoti va garov mexanizmlari kreditlash jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Amaliyotda garov sifatida ko'chmas mulk, transport vositalari, ishlab chiqarish asbob-uskunolari hamda moliyaviy kafolatlar keng qo'llanilmoqda. Biroq garov qiymatini baholashda bozor kon'yunkturasining o'zgaruvchanligi va likvidlik darajasini yetarli darajada hisobga olmaslik kredit risklarining ortishiga olib kelishi mumkin. Shu bois kredit siyosatida garovlarni baholash va qayta baholash mexanizmlarini takomillashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Kredit ajratilgandan keyingi bosqichda kredit monitoringini samarali tashkil etish banklar uchun alohida ahamiyatga ega. Qarz oluvchilarning moliyaviy holatini doimiy tahlil qilish, pul oqimlarini nazorat qilish va muammolarni erta aniqlash kredit portfelining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Monitoring tizimining sustligi muammoli kreditlar ulushining oshishiga va banklarning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarida kreditlash jarayonlariga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kredit skoring tizimlari, avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish mexanizmlari va masofaviy bank xizmatlari kredit ajratish jarayonining tezkorligi va shaffofligini oshiradi. Bu esa, bir tomondan, mijozlar uchun qulaylik yaratsa, ikkinchi tomondan, banklarning operatsion xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi.

Shuningdek, tijorat banklarida kredit siyosatini amalga oshirishda kadrlar salohiyati va institutsional boshqaruv sifati muhim ahamiyat kasb etadi. Kredit bo'yicha qarorlar qabul qiluvchi mutaxassislarining moliyaviy tahlil, risklarni baholash va loyihalarni ekspertizadan o'tkazish bo'yicha bilim va ko'nikmalari kredit portfeli sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois bank xodimlarining kasbiy malakasini oshirish, ularni zamonaviy bank amaliyotlari va xalqaro tajriba asosida tayyorlash kredit siyosatini samarali amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Bundan tashqari, tijorat banklarida kredit siyosatini ishlab chiqishda xalqaro bank amaliyoti va prudensial talablarni inobatga olish zarur. Basel III standartlari bank kapitali yetarliligi, likvidlik va risklarni boshqarish tizimini kuchaytirishga qaratilgan bo'lib, ushbu talablarni milliy bank amaliyotiga bosqichma-bosqich joriy etish kreditlash barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Xalqaro standartlarga mos kredit siyosati banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bilan birga, ularning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, tijorat banklarining kreditlash faoliyati real sektor ehtiyojlari bilan uyg'un holda rivojlanishi lozim. Kredit resurslarining iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga yo'naltirilishi ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini

yaratish va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, tijorat banklarida kredit siyosatini takomillashtirish masalalarini ilmiy asosda o'rganish va amaliy takliflar ishlab chiqish mazkur tadqiqotning dolzarbligini yanada oshiradi.

1-jadval

O'zbekiston bank tizimida kredit portfeli hajmining o'sish dinamikasi
(trln so'm, foizda)

Ko'rsatkichlar	2024-yil 1-yanvar	2025-yil 1-yanvar	2026-yil 1-yanvar
Jami kredit portfeli	474	533	604
O'sish sur'ati, %	—	12,4	13,3
Muammoli kreditlar ulushi, %	4,5	4,0	3,8
Yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar, %	66	64	63
Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar, %	34	36	37

Jadvalda O'zbekiston bank tizimida kredit portfeli hajmining 2024–2026-yillar davomida o'sish dinamikasi aks ettirilgan. Jadval ma'lumotlariga ko'ra, tahlil qilinayotgan davrda jami kredit portfeli hajmi izchil o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, 2024-yil 1-yanvar holatiga 474 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yil 1-yanvar holatiga kelib 604 trillion so'mga yetgan. Mazkur holat bank kreditlarining iqtisodiyotdagi roli va moliyalashtirish hajmining kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, kredit portfeli hajmining oshishi bilan bir qatorda muammoli kreditlar ulushining kamayib borishi kuzatilmoqda. Jumladan, muammoli kreditlar ulushi 2024-yilda 4,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yilda ushbu ko'rsatkich 3,8 foizga tushgan. Bu tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarining takomillashib borayotganidan dalolat beradi.

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlar kredit portfeli tarkibida yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar asosiy ulushni egallab kelayotganini ko'rsatadi. Biroq jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar ulushining yildan-yilga ortib borishi chakana bank xizmatlari va iste'mol kreditlariga bo'lgan talabning oshib borayotganini ifodalaydi. Umuman olganda, jadval ma'lumotlari O'zbekiston bank tizimida kreditlash amaliyoti kengayib borayotganini hamda kredit siyosatini yanada takomillashtirish zarurligini asoslab beradi.

Xulosa

Tadqiqot jarayonida tijorat banklarining kredit siyosati va kreditlash amaliyotini takomillashtirish masalalari har tomonlama tahlil qilindi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, kredit siyosati bank faoliyatining muhim strategik yo'nalishlaridan biri

bo'lib, uning samarali tashkil etilishi banklarning moliyaviy barqarorligi va kredit resurslaridan oqilona foydalanish imkoniyatlarini belgilab beradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, so'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimida kreditlash hajmi barqaror sur'atlarda o'sib borayotgan bo'lsa-da, kredit risklarini boshqarish, muammoli kreditlar ulushini qisqartirish hamda kredit portfelining sifatini yaxshilash masalalari dolzarrligicha qolmoqda. Ayniqsa, kredit ajratish jarayonida qarz oluvchilarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish va kredit monitoringini kuchaytirish zarurligi aniqlangan.

“O'zsanoatqurilishbank” ATB misolida o'tkazilgan tahlil bankda kreditlash amaliyotini takomillashtirish uchun raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, kredit skoring tizimlaridan samarali foydalanish va risklarni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Shuningdek, bank xodimlarining kasbiy malakasini oshirish va xalqaro bank amaliyotlarini joriy etish kredit siyosatining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tijorat banklarida kredit siyosati va kreditlash amaliyotini takomillashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan taklif va xulosalar bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlash, real sektorni moliyalashtirish hajmini oshirish hamda mamlakat iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishga xizmat qiladi.

Takliflar

Mazkur bo'limda tadqiqot natijalari asosida tijorat banklarining kredit siyosati va kreditlash amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar bayon etiladi. Ushbu takliflar bank faoliyatida kredit risklarini kamaytirish, kredit portfeli sifatini yaxshilash hamda kreditlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

1. Tijorat banklarida kredit siyosatini ishlab chiqishda real sektor ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish hamda kredit resurslarini iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga yo'naltirishni kuchaytirish zarur. Bu kreditlarning maqsadli va samarali ishlatilishini ta'minlaydi.

2. Kreditlash jarayonida kredit risklarini kamaytirish maqsadida qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini baholash tizimini takomillashtirish, moliyaviy tahlil usullarini kengaytirish va kredit skoring mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

3. Kredit monitoringi jarayonini kuchaytirish orqali kredit shartnomalari ijrosini doimiy nazorat qilish, muammoli kreditlarni erta aniqlash va ularni qayta restrukturizatsiya qilish mexanizmlarini takomillashtirish lozim.

4. Tijorat banklarida raqamli bank texnologiyalarini joriy etishni jadallashtirish, kredit ajratish jarayonlarini avtomatlashtirish va masofaviy kredit xizmatlarini kengaytirish kreditlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

5. Bank xodimlarining kasbiy malakasini oshirish, kredit risklarini boshqarish bo'yicha doimiy treninglar tashkil etish va xalqaro bank amaliyotini o'rganish kredit siyosatining amaliyotda samarali tatbiq etilishini ta'minlaydi.

6. "O'zsanoatqurilishbank" ATB faoliyati misolida kredit portfelini diversifikatsiya qilish, muayyan tarmoqlarga ortiqcha bog'liqlikni kamaytirish va uzoq muddatli kreditlarning sifatini yaxshilash bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

7. Kredit ta'minoti sifatini oshirish maqsadida garov qiymatini baholashning zamonaviy usullarini joriy etish hamda garov ob'ektlari ustidan nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Yuqorida keltirilgan takliflarni amaliyotga joriy etish tijorat banklarida kredit siyosati va kreditlash amaliyotining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu chora-tadbirlar kredit risklarini kamaytirish, muammoli kreditlar ulushini qisqartirish hamda banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash imkonini beradi. Natijada tijorat banklarining real sektorni moliyalashtirishdagi roli kuchayib, bank tizimining barqaror rivojlanishi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva Sh.Z. *Bank ishi*. Darslik. – Toshkent : Iqtisod-Moliya, 2018. – 512 b.
2. Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. – Bank for International Settlements, Basel, 2017.
3. Karimov I.A. *Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari*. – Toshkent : O'zbekiston, 2009. – 56 b.
4. Lavrushin O.I. *Bankovskoe delo*. Uchebnik. – Moskva : KNORUS, 2020. – 800 s.
5. Mishkin F.S. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. – 12th ed. – New York : Pearson Education, 2019. – 720 p.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Tijorat banklarining kredit siyosatiga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi nizom*. – Toshkent, 2021.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. *"2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"* : PF–5992-son Farmoni. – Toshkent, 2020.
8. Rose P.S., Hudgins S.C. *Bank Management and Financial Services*. – 9th ed. – New York : McGraw-Hill Education, 2018. – 816 p.
9. World Bank. *Global Financial Development Report: Bank Regulation and Supervision*. – Washington, DC, 2022.
10. Zhukov E.F. *Banki i bankovskie operatsii*. – Moskva : YuNITI-DANA, 2019. – 480 s.